

Թուրքիայի փափուկ ուժի կիրառման նավթային գործոնը Վրաստանի հանդեպ

Սերոբյան Անահիտ Ա.

*Քաղաքագիտության ամբիոնի հայցորդ,
Երևանի պետական համալսարան (Երևան, ՀՀ)
ODCID iD: 0009-0002-6768-1341
anahitserobyanyan99@gmail.com*

ՀՏԳ՝ 327.8; EDN: EKPVOF;

DOI: 10.58587/18292437-2023.6-21

Հանգուցաբառեր՝ Էներգետիկ անվտանգություն, տնտեսական համագործակցություն, փափուկ ուժ, Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան նավթամուղ, խողովակաշար, Թուրքիա-Վրաստան հարաբերություններ, աշխարհաքաղաքական իրողություններ

Нефтяной фактор применения мягкой силы Турцией в отношении Грузии

Серобян Анаит А.

*Соискатель кафедры Политологии,
Ереванский государственный университет (Ереван, РА)*

Аннотация. Основная цель статьи-проанализировать симбиотические отношения между Турцией и Грузией, объяснив, как трубопровод Баку-Тбилиси-Джейхан служит краеугольным камнем их двусторонних отношений. Благодаря трубопроводу Баку-Тбилиси-Джейхан Турция и Грузия создали надежный энергетический коридор, укрепив свое геополитическое значение и снизив зависимость от традиционных энергетических маршрутов. Это сотрудничество не только укрепило их экономическую взаимозависимость, но и повысило их стратегическое значение в более широком региональном контексте. В статье отражены не только шаги, предусмотренные для транспортировки нефти, политика "мягкой силы" Турции, но и прочное партнерство между Турцией и Грузией и свидетельство взаимосвязанных интересов.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, экономическое сотрудничество, мягкая сила, нефтепровод Баку-Тбилиси-Джейхан, отношения Турции и Грузии, геополитические реалии

Oil Factor of Turkey in applying soft power over Georgia

Serobyanyan Anahit A.

*Postgraduate student of the Political Science Department,
Yerevan State University (Yerevan, RA)*

Abstract. The main purpose of the article is to analyze the symbiotic relationship between Turkey and Georgia, explaining how the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline serves as the cornerstone of their bilateral relationship. Thanks to the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline, Turkey and Georgia have created a reliable energy corridor, strengthening their geopolitical importance and reducing their dependence on traditional energy routes. This cooperation not only strengthened their economic interdependence, but also increased their strategic importance in the broader regional context. The article reflects not only the steps envisaged for oil transportation, Turkey's soft power policy, but also the strong partnership between Turkey and Georgia and evidence of interconnected interests.

Keywords: energy security, economic cooperation, soft power, Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline, Turkey-Georgia relations, geopolitical realities

Էներգետիկ անվտանգությունը՝ էներգիայի շարունակական մատակարարումը մատչելի գնով, դարձել է համաշխարհային քաղաքականության առաջնային հարցերից մեկը: Էներգետիկ անվտանգությունը ներկայումս ընկալվում է որպես նույնքան կարևոր, որքան ենթակառուցվածքների զարգացումը, շրջակա միջավայրի փոփոխությունները, զինված հակամարտությունները և անվտանգությունը: Մեկ այլ գործոն, որն էլ ավելի է բարդացնում խողովակաշարերի քաղաքականությունն ամբողջ աշխարհում, էներգիայի մատակարարման անհավասար բաշխումն է՝ կապված աշխարհի

տարբեր տարածաշրջաններում դրա անհավասար պահանջարկի հետ: Սա, իր հերթին, բարձրացրել է բոլոր խողովակաշարային ցանցերի և դրանց հարակից երկրների աշխարհաքաղաքական կարևորությունը, հատկապես անմիջական շահառուների համար: Ամբողջ աշխարհում նավթամուղերի ուսումնասիրությունը միջազգային քաղաքական տնտեսության ուսումնասիրության կարևոր առարկա է: Բոլոր խողովակաշարերն ունեն հեռուն գնացող աշխարհաքաղաքական և տնտեսական հետևանքներ: Իրականում, ինչպես բացատրում է Մաքհոլը՝ «խողովակաշարերի պատմությունը

նույնպես լի է սոցիալական և քաղաքական բախումներով, հետևաբար, տարբեր երկրների ինստիտուտները վերահսկում էին խողովակաշարերը կամ տնտեսական կարգավորման կամ հանրային սեփականության միջոցով հանրային շահերից ելնելով» [7, էջ 3]: Խողովակաշարերը, որոնցով տեղափոխվում են նավթն ու գազը, դարձել են համապատասխան երկրների տնտեսության կենտրոնական առանցքը: Բացի այդ, իրենց հսկայական տնտեսական նշանակության պատճառով դրանք դարձել են քաղաքական բախումների, ինչպես նաև տարածաշրջանային լարվածության աղբյուր: Այս խողովակաշարերի սեփականության և առևտրային զարգացման մեջ կարող են տարբերություններ լինել, բայց համապատասխան խողովակաշարերի հետ կապված հիմնական տնտեսական գործոնները հիմնականում նույնն են:

Վրաստանի հանդեպ փափուկ ուժի կիրառման հիմնական լծակը դա Վրաստանի տարածքով դեպի համաշխարհային շուկա Ադրբեյջանի նավթի մատակարարումն է **Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան** նավթամուղով, որը զգալի եկամուտներ է ապահովում երկրի բյուջեին: ԲԹՋ-ն ունի նաև ինչպես երկարաժամկետ, այնպես էլ կարճաժամկետ հետևանքներ մասնակից երկրների, ինչպես նաև տարածաշրջանի երկրների համար: Հարավային Կովկասի տարածաշրջանը, որտեղից խողովակաշարը սկիզբ է առնում Ադրբեյջանի մայրաքաղաք Բաքվից, զգալի ռազմավարական նշանակություն է ձեռք բերել 2005 թվականին, խողովակաշարի նախագծի իրականացման մեկնարկից ի վեր: Արևմտյան տնտեսությունները մեծապես կախված են Մերձավոր Արևելքի և Ռուսաստանի էներգետիկ ռեսուրսներից: Սակայն իրավիճակը փոխվում է նավթային քաղաքականության և դրա հետ կապված վերջին իրադարձությունների համատեքստում, որոնք տեղի են ունենում աշխարհում: Ձգտելով նվազեցնել կախվածությունը ավանդական աղբյուրներից, Արևմուտքը աշխատում է ուսումնասիրել իր էներգետիկ ծարավը հագեցնելու այլընտրանքային աղբյուրները: Այս առումով ԲԹՋ խողովակաշարն արդեն ապահովել է նոր այլընտրանք և էներգիայի լրացուցիչ մատակարարում: Այնուամենայնիվ, երկարաժամկետ հեռանկարում ակնկալվում է, որ այն կկարողանա բավարարել նավթի համաշխարհային պահանջարկի մինչև յոթ տոկոսը, որը գնահատվում է օրական մեկ միլիոն բարել: Ակնկալվում էր, որ խողովակաշարը զգալի ներդրում կունենար մատակարար երկրների տնտեսությունների եկամուտների մեջ: Այժմ առանձին-առանձին կարող ենք քննարկել ԲԹՋ նավթամուղի քաղաքական և տնտեսական հետևանքները Վրաստանի համար:

Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան (ԲԹՋ) խողովակաշարի նախագիծը Վրաստանի համար առաջնային նշանակություն ունի ինչպես տնտեսական, այնպես էլ քաղաքական տեսանկյունից: Հենց սկզբից, երբ բարձրացվեց ԲԹՋ խողովակաշարի կառուցման հարցը, Վրաստանը պետք է հաղթահարեր ինչպես ներքին, այնպես էլ միջազգային բնույթի բազմաթիվ խոչընդոտներ: Դրանք ներառում են պետության թուլությունը, կոռուպցիան և Ռուսաստանի քաղաքականությունը Վրաստանի նկատմամբ: 2003 թվականի նոյեմբերի 22-23-ին տեղի ունեցած «Վարդերի հեղափոխությունը» նոր մարտահրավերներ ու հնարավորություններ ծնեց երկրի հաջող զարգացման համար: Այս ֆոնին սպասվում էր, որ տարբեր ներդրումային նախագծերի իրականացումը, այդ թվում՝ ԲԹՋ նավթամուղը, նոր հնարավորություններ կբացեր Վրաստանի համար: Վրաստանի տնտեսության հիմնական խնդիրներն են բնական ռեսուրսների պակասը և անարդյունավետ գյուղատնտեսական հատվածը: Երկրի եկամտի հիմնական աղբյուրներից մեկը տարանցիկ փողերն են, որոնք ստացվում են նրա տարածքով անցնող խողովակաշարերի միջոցով: Կասպյան ավազանի հսկայական էներգետիկ ռեսուրսները պետք է տեղափոխվեն խողովակաշարերով, և դրանցից մի քանիսը անցնում են Վրաստանի տարածքով: Բացի ԲԹՋ-ից, Վրաստանով են անցնում նաև ռուսական երկու խոշոր նավթատարներ. դրանցով փոխադրումների ընդհանուր ծավալը կազմում է օրական 200000 բարել: Դրանցից մեկը գտնվում է Բաթումի ծովային նավահանգստում, իսկ մյուսն անցնում է Սև ծովի արևելյան ափին գտնվող Սուփսա շրջանով: Համեմատության համար նշենք, որ այս երկու խողովակաշարերը զգալիորեն ավելի քիչ թողունակություն ունեն նավթի տեղափոխման համար և սահմանափակ ներդրում ունեն Վրաստանի տնտեսության մեջ՝ համեմատած ԲԹՋ-ի հետ, որը շատ ավելի մեծ ներուժ ունի:

ԲԹՋ խողովակաշարի ընդհանուր երկարությունը, կազմում է 1760 կիլոմետր, և մոտավորապես 14 տոկոսը (248 կիլոմետր) անցնում է Վրաստանի տարածքով: Խողովակաշարի այս լայնության երկայնքով տեղադրվել են պոմպակայաններ: Նախագիծը ներգրավել է օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներ երկրում այն ժամանակ, երբ նրա տնտեսական կանխատեսումները լավատեսական չէին: ԲԹՋ խողովակաշարի ազդեցությունը Վրաստանի տնտեսության վրա կարելի է դիտարկել երկու մակարդակով՝ միկրոտնտեսական և մակրոտնտեսական [9, էջեր 98-99]: Այս մոտեցման համաձայն, միկրոտնտեսական մակարդակում ԲԹՋ խողովակաշարի տնտեսական ազդեցությունը կարող է չափվել առավելագույն գուտ

շահույթի ինդեքսի միջոցով (որը շահույթի և ծախսերի տարբերությունն է), մինչդեռ մակրոտնտեսական մակարդակում այն կարող է չափվել ներդրումային ծախսերի բազմապատկիչի միջոցով: Բրիթիշ Պետրոլիումը նաև ներկայացրել է, որ միայն Վրաստանում ԲԹՁ-ի կառուցման փուլում 6000 մարդ է աշխատել:

Ի սկզբանե, ԲԹՁ խողովակաշարի վրացական հատվածի կառուցման բյուջեում դրվել է 514,670 միլիոն ԱՄՆ դոլար, որից առնվազն 221 միլիոն ԱՄՆ դոլարը ծախսվել է շինարարության վրա, որից 120 միլիոն ԱՄՆ դոլար՝ հողատերերին փոխհատուցումներ վճարելու համար (ներառյալ բերքը): 2017 թվականին ԲԹՁ խողովակաշարի վրացական հատվածի կառուցման համար ծախսվել է 120 միլիոն ԱՄՆ դոլար, ավելի քան 88 միլիոն դոլար խողովակների գնման համար և ավելի քան 85 միլիոն դոլար այլ ծախսերի համար: 2002-2004 թվականների ընթացքում ներդրումների բաշխումը ներկայացված է ստորև բերված աղյուսակում:

ԲԹՁ խողովակաշարի վրացական հատվածի կառուցում (մին ԱՄՆ դոլար)

	2002	2003	2004
1. ԲԹՁ խողովակաշարի կառուցման ծախսերը ուղղակիորեն Վրաստանում	60,338.0	179,971.8	215,855.8
Նյութեր և սարքավորումներ	27,385.0	104,929.4	55,531.3
Գրասենյակային ծախսեր	0,585	4,454.3	2,980.9
Վրացական ընկերությունների վճարումները	0,770	15,299.7	18,346.0
2. Վրաստանի սահմաններից դուրս ԲԹՁ խողովակաշարի վրացական հատվածի կառուցման ծախսերը	0,126	0,743	1,479.6
3. Դպրոցների, բժշկական հաստատությունների կառուցման ծախսեր և այլն	0	2,094.0	0,888
Ընդհանուր	60,464.0	182,809.2	218,223.7

Հաշվի առնելով այն փաստը, որ Վրաստանից նավթի փոխադրման սակագները տատանվում են մեկ տոննայի դիմաց 0,89-ից մինչև 1,86 դոլար, Վրաստանի կառավարության ակնկալվող եկամուտը 2005-2024 թվականներին զգալի կլինի: Վրաստանի ազգային բյուջեն առաջիկա 40 տարիների ընթացքում կավելանա

2,5 միլիարդ դոլարով, ինչը տարեկան միջինը 62,5 միլիոն դոլար է [2]: Ընդհանուր առմամբ, ԲԹՁ Կորպորացիան նախաձեռնել է Վրաստանի բյուջեի համար 40 մլն դոլարի լրացուցիչ դրամաշնորհի հատկացում սոցիալ-տնտեսական զարգացման հետ կապված նախագծերի համար [4, էջ 10]: Բացի այդ, Բրիթիշ Պետրոլիումը իր սեփական կարողությամբ 10 միլիոն դոլար դրամաշնորհ է տրամադրել սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագրերի համար, ինչպիսիք են կրթական կրթաթոշակները և տնտեսական զարգացման ծրագրերը:

Քաղաքական ճակատում Վրաստանը՝ բնակչության քրիստոնյա մեծամասնություն ունեցող երկիրը, անկախությունից ի վեր լավ հարաբերություններ չի պահպանել Թուրքիայի հետ: Սառը պատերազմի ժամանակ Թուրքիան Վրաստանը դիտարկում էր որպես Ռուսաստանի հետ բուֆերային գոտի: ԲԹՁ-ի շնորհիվ ապա Վրաստանը բարելավել է ռազմավարական հարաբերությունները Թուրքիայի և արևմտյան երկրների հետ: Վրաստանի և Թուրքիայի միջև հարաբերությունները հիմնված են քաղաքականության նոր պարամետրերի հաշվառման սկզբունքի վրա: ԲԹՁ նախագծին զուգահեռ Թուրքիան ԱՄՆ-ի հետ համագործակցությամբ սկսել է նաև ուսուցում և սարքավորումներ տրամադրել վրաց զինվորականներին: Թուրքիան և Վրաստանը ձևավորել են Կովկասյան աշխատանքային խումբ՝ համագործակցությունը և համակարգումը բարելավելու համար: Վրաստանը ՆԱՏՕ-ի անդամ դառնալու վաղեմի ցանկություն ունի: Թուրքիայի և նրա արևմտյան ընկերների օգնությամբ Վրաստանը ներկայացրել է ՆԱՏՕ-ի Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագիրը (ԱԳԳԾ) 2004 թվականի հունիսին Մտամբուլում կայացած զագաթաժողովում [10]:

Թբիլիսիի այն ժամանակվա ռեժիմը բացահայտորեն ձգտում էր երկիրը դուրս բերել ռուսական աշխարհաքաղաքական ուղեծրից, սակայն դա հեշտ չէր [6]: ԱՄՆ-ն իր հետաքրքրությունը ցույց տվեց Վրաստանի նկատմամբ, երբ Ռուսաստանը իր ռազմաբազաները տեղակայեց վերջինիս տարածքում: Ի վերջո, վրացական կառավարությունը ԲԹՁ նախագիծն օգտագործեց ռուսական ուղեծրից դուրս գալու և ԱՄՆ-ի և այլ արևմտյան երկրների հետ մերձենալու համար: Արդյունքում, 2005 թվականի ապրիլ-մայիս ամիսներին, բավականին դժկամությամբ, ռուսները համաձայնեցին տարհանել Բաթումիում և Ախալքալաքում իրենց բազաները մինչև 2008 թվականը: Սակայն Բաթումի ռազմաբազան Վրաստանի իշխանություններին է հանձնվել սպասվածից շուտ՝ 2007 թվականի նոյեմբերի 13-ին [8]:

Այս նավթամուղը կարևոր է նաև Թուրքիայի համար: Ռազմավարական դիրք զբաղեցնելով նավթով հարուստ տարածաշրջանում և իր արագ աճող տնտեսության շնորհիվ՝ Թուրքիան պատրաստ է առաջիկա տարիներին դիմակայել էներգիայի դեֆիցիտի լուրջ սպառնալիքին: Թուրքիան իր էներգառեսուրսների 65 տոկոսը ներմուծում է ներքին սպառման համար, և ակնկալվում է, որ մոտ ապագայում այդ ցուցանիշը կավելանա մինչև 75 տոկոս [5]: Բացի այդ, ԲԹՁ-ի խողովակաշարի դեպքում Թուրքիայի վերաբերյալ որոշ փաստարկներ սկզբնական փուլում ցույց տվեցին նվազագույն տնտեսական հետևանքներ: Սակայն երկարաժամկետ հեռանկարում Թուրքիան կկարողանա զգալի օգուտներ քաղել ԲԹՁ նախագծից:

Պարսից ծոցի պատերազմի ժամանակ Թուրքիայի առևտրային գործունեությունը լրջորեն տուժեց, երբ փակվեց Քիրքուք-Յումուրթայիկ խողովակաշարը, որով իրաքյան նավթը տեղափոխվում էր Միջերկրական ծովի Ջեյհան նավահանգիստ: Հենց այդ ժամանակ թուրքական իշխանությունները սկսեցին մտածել այլընտրանքային տարբերակների մասին: Նոր կառուցված ԲԹՁ խողովակաշարը արդեն վերսկսել էր տնտեսական և առևտրային գործունեությունը Ջեյհան նավահանգստում: Գլխավորապես խողովակաշարի շնորհիվ Թուրքիան զբաղեցնում էր ռազմավարական դիրք, որը թույլ էր տալիս նրան զգալի դերակատար դառնալ տրանսպորտային միջանցքի վերահսկման գործում և դառնալ նավթային հանգույց միջազգային շուկայի համար:

ԲԹՁ-ն ակտիվորեն նպաստել է երկրում գործազրկության նվազմանը: 2004 թվականի աշնանը ԲԹՁ-ի կառուցման ժամանակ միայն Թուրքիայում 10 000 մարդ էր աշխատում: Օրինակ, Թուրքիայում ԲԹՁ Կորպորացիան ներդրել է մեծ միջոցներ նախագծերի հասարակական զարգացման համար: Բավարար միջոցներ են հատկացվել խողովակաշարի չորս կիլոմետրանոց տրամագծի սահմաններում տեղակայված բնակավայրերի արդիականացման համար, ինչը ազդել է բազմաթիվ գյուղերի և փոքր քաղաքների վրա և, իր հերթին, փոփոխություններ մտցրել նրանց բնակիչների կյանքում [3, էջեր 103-112]: Բացի այդ, ԲԹՁ Կորպորացիան 1,5 միլիոն դոլարի նվիրատվություն է տրամադրել Գյուղատնտեսության նախարարությանը՝ տեղական եկամուտների մակարդակը բարձրացնելու համար [10]:

Թուրքիան նույնպես պատրաստվում էր ապավինել այդ խողովակաշարին: Նպատակն էր կրճատել տրանսպորտային ծախսերը ներքին արդյունաբերության համար մոտ 20 միլիոն տոննա նավթ գնելու միջոցով: Ակնկալվում էր, որ ներքին սպառումը կարող էր աստիճանաբար

հասնել տարեկան 50 միլիոն տոննայի: Երբ Արևելք-Արևմուտք նավթամուղն իր ամբողջ ուժով գործի, Թուրքիան կդառնա առանցքային էներգետիկ տերմինալ՝ նավթը համաշխարհային շուկաներ տեղափոխելու համար:

ԲԹՁ-ի նախագիծը քաղաքական տեսանկյունից դիտարկելիս կարևոր է հիշել, որ թուրք-ամերիկյան սերտ համագործակցությունը միշտ էլ կենսական նշանակություն է ունեցել նախագծի հաջողության համար իր քաղաքական, աշխարհագրական և տնտեսական հարթություններով: Այս խողովակաշարի շնորհիվ Թուրքիան ոչ միայն ամրապնդեց իր ազդեցությունը տարածաշրջանում, այլև պատրաստ էր իր նոր դերը կատարել Կովկասում՝ ամրապնդել Վրաստանի և Ադրբեջանի կապերը Արևմուտքի հետ և կամուրջ ծառայել դեպի բաց ծով ածխաջրածինների հոսքի համար:

Թուրքիայի կառավարությունը շատ լուրջ էր վերաբերվում ռուսական հակազդեցությանը ԲԹՁ-ին: Թուրքական կառավարությունը մտավախություն էր հայտնել, որ Մոսկվան պատրաստվում է վտանգի տակ դնել նախագծի կենսունակությունն ու վերջնական ավարտը: Այդ վախը զուրկ չէր տրամաբանական հիմքերից: Անվիճելի փաստ է այն, որ Ռուսաստանի Դաշնությունն ակտիվորեն ներգրավված է եղել տարածաշրջանի բոլոր խոշոր հակամարտություններում, հատկապես Հարավային Կովկասում, օրինակ՝ Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև հակամարտության մեջ՝ կապված Լեռնային Ղարաբաղի ճակատագրի հետ: Թուրքիան գիտակցել է, որ Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան խողովակաշարը կարող է լուրջ վտանգ ներկայացնել տարածաշրջանում Ռուսաստանի տնտեսական և քաղաքական շահերի համար:

ԲԹՁ-ն նշանակալի նախագիծ է, որը հեռահար հետևանքներ ունի տարածաշրջանի աշխարհաքաղաքական իրավիճակի համար: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ Ռուսաստանը փորձում է վերականգնել համաշխարհային տերության կարգավիճակը, խողովակաշարային քաղաքականությունը մոտ ապագայում էլ ավելի բարդ կդառնա: Սա կարևոր իրադարձություն է նաև Կասպյան տարածաշրջանի համար, որտեղ Ադրբեջանն ու Հայաստանն ունեն թե՛ հակամարտություններ, որն էլ ազդում է նաև Ռուսաստանի, Իրանի, Վրաստանի և այլ երկրների քաղաքականության վրա:

ԲԹՁ նախագիծը դրական տնտեսական հետևանքներ ունի Թուրքիայի, Ադրբեջանի և Վրաստանի համար: Եվ Ադրբեջանը, և Վրաստանը գտել են ուժեղ քաղաքական և տնտեսական գործընկեր արևմուտքում: Քանի որ երկու երկրներն էլ ձգտում էին դուրս գալ ռուսական ազդեցությունից և ցանկանում էին հաստատել և պահպանել «դեպի արևմուտք

նայելու» քաղաքականությունը: ԲԹՁ նախագծի շնորհիվ նրանք ոչ միայն կարողացել են մերձենալ Թուրքիայի հետ, ակնկալվում է, որ ԲԹՁ խողովակաշարի երեք գործընկերները կշարունակեն իրենց փոխգործակցությունը:

Նախագիծը բացասական հետևանքներ թողեց Ռուսաստանի Դաշնության համար. դա խաթարեց Ռուսաստանի ռազմավարական դիրքն այս տարածաշրջանում: Նախկինում գազն ու նավթը Եվրոպական միություն (ԵՄ) արտահանվում էին միայն Ռուսաստանից, սակայն նոր մրցակցի ի հայտ գալը գործնականում ոչնչացրեց ռուսական մենաշնորհը: 1990-ականների ընթացքում ԱՄՆ-ն մեկուսացված մնաց Կովկասյան տարածաշրջանի քաղաքականությունից, սակայն սեպտեմբերի 11-ի միջադեպերից հետո ԱՄՆ-ն փոխեց իր քաղաքականությունը տարածաշրջանի նկատմամբ: Նրանք ավելի ակտիվացան, հատկապես Դրիմի Ռուսաստանին միանալուց հետո: Վերջին տարիներին ԲԹՁ-ն Արմուտքի և ԱՄՆ-ի ձեռքը արժեքավոր գործիք է տրամադրել տարածաշրջանի քաղաքական տնտեսության մեջ նրանց ազդեցության լծակներն օգտագործելու և Ռուսաստանի հզորությունը հավասարակշռելու համար:

Փորձենք նաև հասկանալ, թե ինչպիսի «փափուկ ուժ»-ի քաղաքականություն է վարել Թուրքիան Վրաստանի նկատմամբ ԲԹՁ նախագծուղի կառուցման ընթացքում և դրանից հետո, ինչպիսի նպատակներ ու շահեր է հետապնդել. Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան նավթամուղի կառուցումից հետո Վրաստանը զգալի տեղ է զբաղեցնում Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության մեջ: Վրաստանի տարածքով անցնող նավթամուղի և գազատարների կառուցման նախագծերի իրականացմամբ Վրաստանի աշխարհաքաղաքական նշանակությունը զգալիորեն աճել է, և Վրաստանի կայունությունը աջակցելը դարձել է այդ երկրի նկատմամբ Թուրքիայի քաղաքականության գերակա նպատակը: Վրաստանի անջատված շրջաններում զինված հակամարտությունները կամ պատերազմները կարող են ապակայունացնել ողջ Կովկասյան տարածաշրջանը և խանգարել Կասպյան էներգակիրների տեղափոխմանը թուրքական և եվրոպական շուկաներ: Վրաստանի քաղաքական և տնտեսական անկայունությունը կողմնակի ազդեցություն կունենա և սպառնալիք կստեղծի Թուրքիայի տնտեսական բարգավաճման համար: Ուստի Թուրքիան շահագրգռված է Վրաստանում ռուսական ռազմական ներկայության կրճատմամբ: Կասպից ծովի և Եվրոպայի միջև այլընտրանքային էներգետիկ միջանցք ստեղծելու հարցում Թուրքիայի հաջողությունը մեծապես կախված է Հարավային Կովկասում

քաղաքական կայունությունից: Հարավային Կովկասում կայունությունը և էներգետիկ անվտանգությունը նույնպես ռազմավարական հարց են դարձել Եվրամիության և Արևմուտքի համար: Վրաստանի և Հարավային Կովկասի հակամարտությունները կարող են հետևանքներ ունենալ ոչ միայն Վրաստանի կայունության, այլև Թուրքիայի, Եվրոպայի և ամբողջ միջազգային հանրության համար: Այդ պատճառով Թուրքիան և արևմտյան աշխարհը շահագրգռված են կովկասյան տարածաշրջանում կայունության հասնելու և ցանկացած հակամարտությունների ու պատերազմների առաջացումը կանխելու հարցում: Վրաստանը կամուրջ է, որը կապում է Թուրքիան Ադրբեջանի և Կենտրոնական Ասիայի հետ: Վրաստանի ցանկացած անկայունություն կազդի Կովկասի և Կենտրոնական Ասիայի թուրքական երկրներ մուտք գործելու Թուրքիայի կարողության վրա: Այս առումով Թուրքիան մեծ նշանակություն է տալիս Վրաստանի քաղաքական կայունությանը:

Խորհրդային Միությունը գլխավոր խոչընդոտն էր, որը խանգարում էր Վրաստանի և Թուրքիայի միջև տնտեսական, առևտրային, մշակութային և դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատմանը: Խորհրդային Միության փլուզումը և Մառը պատերազմի ավարտը Վրաստանին թույլ տվեցին ակտիվացնել հարաբերություններն իր հարավային հարևանի հետ: 1990-ական թվականներից Թուրքիան և Վրաստանը շատ սերտ տնտեսական և քաղաքական կապեր հաստատեցին և սկսեցին ակտիվորեն համագործակցել միմյանց հետ շատ ոլորտներում: Նավթագազային նախագծերը զգալիորեն բարձրացրել են Վրաստանի և Թուրքիայի ռազմավարական նշանակությունը: Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան նավթամուղը դեպի ծով ելք չունեցող Կասպյան տարածաշրջանից ամիսաջրածիններ են տեղափոխում Թուրքիայի և Եվրոպայի շուկաներ: Շատ դրական քայլեր են արվել նաև տրանսպորտային ենթակառուցվածքի բարելավման և երկու հարևան երկրների միջև բյուրոկրատական ընթացակարգերի պարզեցման ուղղությամբ: Ազատ առևտրի մասին համաձայնագիրը, որն ուժի մեջ է մտել 2008 թվականին, վերացրել է Վրաստանի և Թուրքիայի միջև առևտրի համար սակագնային և ոչ սակագնային խոչընդոտները: Երկու երկրներն էլ օգուտ քաղեցին այս համաձայնագրից, որը նրանց թույլ տվեց ավելի սերտ տնտեսական և առևտրային հարաբերություններ հաստատել միմյանց հետ: Թուրքիան դարձել է Վրաստանի խոշորագույն առևտրային գործընկերը, և այդ համաձայնագրի ստորագրումից հետո առևտրի ծավալը զգալիորեն աճել է: Այս առումով Թուրքիան մեծ նշանակություն է

տալիս Վրաստանում քաղաքական կայունությանը:

Կարելի է պնդել, որ ԲԹԶ խողովակաշարը ավելի շատ քաղաքական նշանակություն ունի, քան տնտեսական: Աշխարհաքաղաքական տեսանկյունից նավթամուղի կառուցման հիմնական նպատակը Կասպյան տարածաշրջանից համաշխարհային շուկաներ էներգառեսուրսների տեղափոխման համար Ռուսաստանից անկախ ուղի ստեղծելն էր: Պատահական չէ, որ նախագծի ի հայտ գալը ԱՄՆ-ի և ԵՄ-ի հավաքական ռազմավարության արդյունքն էր՝ Ռուսաստանին հումքի իրացման եվրոպական շուկաներից հեռացնելու և հետխորհրդային տարածքում դրա ազդեցությունը նվազեցնելու համար:

ԱՄՆ նախկին նախագահ Բիլ Բլինթոնը, ով 1999 թ. մասնակցել է նավթամուղի կառուցման թուրք-վրացական պայմանագրի ստորագրմանը, նշել է «ԲԹԶ-ն 1999 թ. երկրի արտաքին քաղաքականության կարևորագույն ձեռքբերումներից մեկն էր» [5, էջ 79]: Նմանատիպ գնահատականներ է տվել ԱՄՆ պաշտպանության նախկին նախարար Բ. Ռիչարդսոնը՝ «Մա պարզապես խողովակաշար չէ. սա խողովակաշար է, որը մեծ ներուժ ունի տարածաշրջանում աշխարհաքաղաքականությունը փոխելու առումով» [1, էջ 40]:

Թուրքիան, հանդիսանալով տվյալ խողովակաշարի կառուցման հիմնական մասնակիցներից մեկը, հենց սկզբից վերջինս դիտարկել է որպես աշխարհաքաղաքական նախագիծ: Թուրքիան հույս ուներ ուժեղացնել իր քաշը համաշխարհային հանրության աչքում, որպես էներգիայի հուսալի պլլընտրանքային մատակարար դեպի համաշխարհային շուկաներ և, առաջին հերթին Եվրոպա: Թուրքիայի համար նախագիծը նաև ռազմական նշանակություն ուներ, քանի որ խողովակաշարի անվտանգության շուրջ քաղաքական խաղը Թուրքիային հնարավորություն էր տալիս ճնշել քրդական ռազմական գործողությունները երկրում և բացասական արձագանք չստանալ Արևմուտքի կողմից: Բացի այդ, ԲԹԶ-ի շնորհիվ Թուրքիան սերտ հարաբերություններ է հաստատել հարևան Վրաստանի հետ: Վրաստանի համար ԲԹԶ-ն նաև քաղաքական ենթատեքստ ուներ տարանցիկ պետության կարգավիճակ ստանալու համար: Խողովակաշարը սկսեց խորհրդանշել Վրաստանի գոյությունը որպես «անկախ» միջազգային դերակատար, բարձրացրեց երկրի տարածաշրջանային նշանակությունը որպես տարանցիկ միջանցք: Թեև տնտեսական տեսանկյունից ԲԹԶ-ն չարդարացրեց վրացական էլիտայի սպասելիքները:

Վերլուծելով Վրաստանի նկատմամբ Թուրքիայի տնտեսական ռազմավարությունը՝ եկել ենք այն եզրահանգմանը, որ տնտեսու-

թյունը Վրաստանի նկատմամբ Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության հիմնական ասպեկտներից մեկն է, տարածաշրջանային ակտիվ քաղաքականության շնորհիվ Թուրքիային հաջողվել է սերտ տնտեսական հարաբերություններ հաստատել Վրաստանի հետ՝ միաժամանակ ուժեղացնելով իր դիրքերը վրացական տնտեսությունում, Թուրքիայի առևտրատնտեսական սերտ հարաբերությունների և ակտիվ ներդրումային քաղաքականության արդյունքում Վրաստանը ներգրավվել է թուրքական ազդեցության ոլորտում, Թուրքիան վրացական տնտեսության նկատմամբ վերահսկողության լծակներ ունի:

Վերլուծելով թուրք-վրացական հարաբերությունները, կարող ենք փաստել, որ Վրաստանի կարևորությունը Թուրքիայի համար առավել քան ակնհայտ է, և նրա ամեն տարի աճող տնտեսական ազդեցությունը ապացուցում է դա: Քաղաքական և տնտեսական դինամիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ երկկողմ հարաբերությունների խորացման գործում Թուրքիան և Վրաստանը հետապնդում են տարբեր նպատակներ, որոնք բխում են տարբեր աշխարհաքաղաքական իրողություններից և հավակնություններից: Մինչ Թուրքիան ձգտում է աշխարհաքաղաքական, տնտեսական, կրոնական և սոցիալ-մշակութային ներկայություն ունենալ Վրաստանում, Վրաստանի քաղաքականությունը Թուրքիայի նկատմամբ հիմնված է առաջին հերթին առևտրային, տնտեսական և սոցիալական գործոնների վրա: Վրաց հասարակական և քաղաքական գործիչների մեծ մասը, ինչպես նաև հետազոտական հանրության ճնշող մեծամասնությունը դրական են տրամադրված Վրաստանի տնտեսական և ռազմավարական ոլորտներում Թուրքիայի ներկայության նկատմամբ: Այնուամենայնիվ, նկատելի և աճող դիմադրություն է նկատվում որոշ քաղաքական ուժերի, Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցու և դրա հետ կապված շրջանակների կողմից, որոնց կարելի էր ավելացնել նաև բնակչության զգալի մասը: Նրանք քննարկում են ներքին խնդիրները, որոնց բախվում է Վրաստանը՝ միաժամանակ թույլ տալով շատ ավելի մեծ թուրքական ներկայություն Վրաստանի ռազմավարական նշանակություն ունեցող շրջաններում: 2004 թվականից Թուրքիայի աճող ազդեցությունը Վրաստանի տնտեսության մեջ, Վրաստանի մասնակցությունը Կասպյան տարածաշրջանից դեպի արևմուտք ուղղված էներգետիկ ծրագրերին, 2008 թվականի Հնգօրյա պատերազմը, Վրաստանի և Ռուսաստանի միջև հարաբերություններում պահպանվող երկիմաստությունը Թուրքիայի համար համակարգային հնարավորություն են ստեղծել ընդլայնելու իր քաղաքական ազդեցությունը Վրաստանում:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Babali, T.** Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Main Oil Pipeline Project// Perceptions. Winter 2005. P. 40.
2. British Petroleum Georgia (2006), 'Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) Pipeline', URL: http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/BTC.html
3. **Elkind, J.** Op. cit. Pp. 103-112.
4. **Elkind, J.** Op. cit. P. 10.
5. **Hekimoğlu, M.** Bakü – Tiflis – Ceyhan Boru Hattı Projesinin Hukuki Boyutları // Bilig. Güz 2012, No 63. P. 79.
6. **Kandiyoti, R.** Pipelines: Flowing Oil and Crude Politics (London: I. B. Taurus, 2008).
7. **Makholm, J.** The Political Economy of Pipelines: A Century of Comparative Institutional Development (Chicago: The University of Chicago Press, 2012). P. 3.
8. Russia Hands Over Batumi Military Base to Georgia// Civil Georgia, Tbilisi, 13 November 07. URL: 34 <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=163>
9. **Tevezadze.** "Caspian Oil". Pp. 98-99.
10. 'The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline', International Finance Corporation (IFC), Lessons of Experience, No. 2, September 2006, URL: http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/d01d2180488556f0bb0cfb6a6515bb18/BTC_LOE_Final.pdf?MOD=AJPERES
11. **Zeyno, B.** The Baku-Tbilisi -Ceyhan Pipeline: Implications for Turkey'. Working paper, Central Asia-Caucasus Institute, Silk Road Studies Program, 2005.

Տճանաչանք/հաստատվել է՝ 29.11.2023

Рецензирована/Գրախոսվել է՝ 05.12.2023

Принята/Ընդունվել է՝ 11.12.2023